

שארל בודלר

צעצוע ולקחו

שנים רבות חלפו מאז, – כמה? אין לי מושג; הדבר חוזר לימיה המעורפלים של הילדות המוקדמת, – אמי לקחה אותי לביקור אצל הגברת פנקוק.² האם הייתה זו אמו, אשתו או גיסתו של פנקוק הנוכחי? אין לי מושג. זכור לי שהיה זה אירוע בבית מגורים חרישי מאוד, אחד מאותם בניינים שסביבם הדשא מוריק בשולי החצר, ברחוב שקט, רחוב דה פואטווין. בית זה נחשב למכניס אורחים במיוחד, ובימים מסוימים היה מואר וזוהר. שמעתי שדובר רבות על נשף מסכות שבו מר אלכסנדר דומה, שכונה אז הסופר הצעיר של הנרי השלישי, יצר רושם אדיר, כשבורעותיו הגברת אליזה מרקר,³ מחופשת לעלם חמודות.

אני זוכר בבהירות רבה שאותה גברת לבשה קטיפות ופרווה. לאחר זמן אמרה: "הנה ילדון שברצוני לתת לו משהו, כדי שיזכור אותי" היא אחזה בידי וחלפנו על פני חדרים רבים; אזי היא פתחה דלת אל חדר שבו נגלה חיזיון יוצא דופן ואגדי בתכלית. הקירות נעלמו מן העין, עד כדי כך היו מכוסים בצעצועים. התקרה לא נראתה כלל מתחת לתפרחות צעצועים שהשתלשלו ממנה כנטיפים מרהיבים. על הרצפה בקושי נותר שביל צר למדרך רגל. היה שם עולם של צעצועים מכל הסוגים, למן היקרים ועד לצנועים ביותר, מן הפשוטים ועד למסובכים ביותר.

"ובכן זהו" היא אומרת "מטמון הילדים. בידי תקציב קטן שאותו אני מקדישה להם. וכאשר ילד קטון וחביב בא לבקרני, אני מביאה אותו הנה, כדי שייקח לו מזכרת ממני. תבחר."

¹ המאמר *Le Morale du Joujou* פורסם בשבעה עשר באפריל 1853 ב- *Le Monde Littéraire*.

² משפחת פנקוק (Panckoucke) הייתה מעורה בעסקי הדפוס וההוצאה לאור.
³ אליזה מרקר (Élisa Mercœur) הייתה משוררת צרפתייה.

באותה מיידיות בהירה וראויה להערצה האופיינית לילדים, שאצלם התשוקה, ההתכוונות והפעולה אינן, אם אפשר לומר כך, אלא אותה תכונה עצמה, ובזאת הם שונים מן האנשים המנוונים, שלהבדיל, ההתחבטות אוכלת בהם תדיר, הצטיידתי מיד ביפה ביותר, ביקר ביותר, בראויותני ביותר, בחדיש ובמזור שבכל הצעצועים. אמי מחתה כנגד חוסר הנימוס והתנגדה בתוקף למה שהבאתי. היא בקשה שאסתפק בחפץ בינוני לאין ערוך. אבל לזאת לא יכולתי להסכים, וכדי לרצות את כולם, נכנעתי לפשרה צודקת.

לעתים קרובות נכבשתי באשליה שאני מכיר את כל ה"ילדים קטנים נחמדים" האלה, שבינתיים צלחו כבר חלק נכבד מן החיים האכזריים, שמפעילים מזה זמן רב דברים שאינם צעצועים כלל, ואשר ילדותם נטולת הדאגות שלתה לה אי-אז מזכרת מתוך מטמונה של הגברת פנקווק.

הרפתקה זו גרמה לכך שאיני יכול להיעצר מול חנות צעצועים ולשים את עיניי בסבך צורותיהם המשונות והלא מובנות ובמגוון צבעיהם מבלי לחשוב על הגברת העטויה קטיפות ופרווה, שדמתה בעיניי לפיית הצעצועים.

ככלות הכל חשתי חיבה מתמשכת והערצה מוצדקת כלפי אותה דמות מיוחדת במינה, שבזכות הבוהק, הזוהר המעורר של הצבעים, להיטות המחווה ונחרצות החיטוב מיטיבה כל כך לייצג את תפישות היופי של הילדות.

בחנות צעצועים גדולה יש חדווה יוצאת דופן, שמקנה לה עדיפות על פני דירה בורגנית נאה. האין למצוא בה את כל החיים כולם בזעיר אנפין, צבעוניים לאין ערוך, מצוחצחים ומבריקים יותר מן החיים הממשיים? רואים בה גנים, תיאטראות, מלבושים נאים, עיניים זכות כיהלומים, לחיים שהוצתו באודם, תחרות חניניות, מכוניות, אסמים, אורות, שיכורים, שרלטנים, בנקאים, בדחנים, מוקיונים דמויי זיקוקין-די-נור, מטבחים וחילות שלמים, ממושמצים היטב, על פרשיהם ותותחניהם.

כל הילדים מדברים אל צעצועיהם; הצעצועים הופכים לשחקנים בדרמה הגדולה של החיים, מוקטנים בחדר-החושך של מוחם הזעיר. הילדים מעידים באמצעות צעצועיהם על יכולת ההפשטה הגדולה שלהם ועל עצמת דמיונם. הם משחקים ללא צעצועים. אין בדעתי לדבר אותן ילדות קטנות המשחקות בגברת, מקבלות פני אורחים, מציגות בפניהם את ילדיהן הדמיוניים ומדברות על מלתחותיהן.

האומללות הקטנות מחקות את אמהותיהן: הן כבר מטרימות את ילדותיות הנצח העתידית שלהן ואף אחת מהן, לבטח, לא תהיה אשת. – אבל החריצות, הדרמה הנצחית של המשחק החרוץ עם כסאות: חריצות-הכיסאות, סוסי-הכיסאות, נוסעי-הכיסאות; רק הפרש חי! המרכבה והסוסים נותרים בלי נוע, ועם זאת הוא מגמא במהירות מתלקחת מרחבים דמיוניים.

איזו פשטות של בימוי! האם לא די בו כדי להעלות סומק בדמיונם הקלוש של אותו קהל משועמם הדורש מהתיאטרון שלמות פיזית ומכאנית, ואינו מבין שהמחזות של שיקספיר עשויים להישאר יפים גם באמצעים של פשטות ברברית?

והילדים שמשחקים במלחמה! לא בגני הטיולרי, עם רובים אמיתיים וחרבות אמיתיות, אני מדבר על הילד הבודד שמנהל קרב בין שני צבאות המצויים בשליטתו. החיילים יכולים להיות פקקים, כפיסי דומינו, פיונים, עצמות זעירות. הביצורים יהיו קרשים, ספרים וכיו"ב. הקליעים – ג'ולות או כל דבר אחר. יהיו הרוגים, בריתות שלום, בני-ערובה. שבויים, היטלי מס. שמתו לב שילדים רבים מאמינים בכך שניצחון או מפלה במלחמה נקבעים על פי מספר ההרוגים.

מאוחר יותר, מעורבים בחיי העולם, כשהם מחויבים להביס בעצמם כדי לא להיות מובסים, הם יידעו שלעתים קרובות ניצחון אינו מוכרע באופן חד משמעי, וכי אין הוא ניצחון אמיתי אלא אם כן הוא, למעשה, שיאה של תחבולה, שבעטייה יגלוש הצבא מכאן ואילך במהירות מופלאה, או לחילופין – תנאי ראשון להתקדמות מתעצמת עד אין קץ.

יכולת זו לספק את הדמיון מעידה על רוחניותה של הילדות בתפישותיה האמנותיות. הצעצוע הוא החונך הראשון של הילד לאמנות, או מוטב – הוא עברו גילומה הראשון, ובהגיעו לבגרות התגלמויות משופרות שוב אינן מעניקות לרוחו אותו להט, אותה התלהבות, או אותה אמונה.

ובנוסף, התעמקו נא ביקום הילדותי העצום הזה, הביטו בצעצוע הברברי, בצעצוע הפרימיטיבי, כאשר היצרן נדרש להפיק דמות שהיא בד בבד דומה למציאות ככל האפשר, עשויה מחומרים פשוטים ככל האפשר וגם זולה במידת האפשר: למשל, המוקיון השטוח, המונע באמצעות חוט אחד, הנפחים המכים בסדן, סוס ורוכבו בשלושה חלקים. ארבע יתדות הן הרגליים, זנב הסוס מהווה משרוקית ועיתים הפרש מעוטר בנוצה, דבר שהוא בגדר מותרות. זהו הצעצוע בחמישה סו, בשני סו, בסו אחד.

האם סבורים אתם שדימויים פשוטים אלה יוצרים ברוחו של הילד מציאות נחותה מזו שיוצרים פלאי ראש השנה, אותן מחוות התרפסות טפיליות לעושרם של ההורים, יותר מאשר תשורה לפיוטיות הילדית?

כזה הוא צעצועו של הדלפון. כאשר תצאו עם שחר לשוטט לבדכם בדרכים הגדולות, מלאו כיסיכם באותן המצאות קטנות. ולאורך הקברטים, למרגלות העצים, חלקו אותן כמחוות לילדים הזרים והעניים שיזדמנו על דרככם. תראו את עיניהם מתרחבות לאין שיעור. תחילה הם לא יעזו לקחת, יפקפקו באושרם. אחר כך ישלחו את ידיהם אל המתנות בלהיטות וימלטו כדרך החתולים, המתרחקים כדי לזלול את השאריות שנתתם להם, כיוון שלמדו להתגונן מן האדם. זהו ללא ספק שעשוע גדול.

בעניין צעצועי העניים, ראיתי משהו פשוט בהרבה, אבל עוצב יותר מן הצעצוע בסו, זהו הצעצוע החי. לצד דרך אחת, מאחורי גדר של גן נאה, אשר במעמקיו צץ לו ארמון חביב, היה ילד יפה וצעיר, לבוש בבגדי הכפר המגונדרים שלו. הברק, חוסר הדאגה והמראה המורגל בעושר הופך ילדים אלה לחינניים עד כי קשה להאמין שהם קורצו מאותו חומר של ילדי מעמד הביניים או הדלות.

על העשב, סמוך אליו, שכב לו צעצוע נהדר, רענן וחדש כמו אדונו, מצופה לכה, מוזהב, לבוש בגד נאה ומכוסה נוצות ועדיים. אבל הילד לא התייחס לצעצוע שלו, אלא הביט הלאה: מעברו השני של הסורג, על הדרך, בין קוצים לסרפדים, נמצא ילד אחר, מלוכלך, נחשל, אחד מאותם מכרסמים שהנזלת מפלסת לה לאיטה שביל על פניהם, בין הטינופת והאבק. מבעד לאותם סורגי ברזל סמליים הראה הילד העני לילד העשיר את הצעצוע שלו, שהלה התבונן בו בחמדה כבחפץ נדיר ולא מוכר. ובכן, הצעצוע שאותו סמרטוטר הציק לו, טלטל אותו וניער בתוך קופסה מסורגת היה עכברוש חי! ההורים, מתוך חסכנות, חילצו את הצעצוע מן החיים עצמם.

אני מאמין שילדים בדרך כלל מפעילים את צעצועיהם, כלומר בוחרים בהם על פי נטיותיהם ותשוקותיהם המעורפלות, אף כי טרם מנוסחות, אך מציאותיות עד מאוד. עם זאת אינני מבטיח שההיפך אינו אפשרי, כלומר שהצעצועים יפעילו את הילד, במיוחד במקרים של נטייה ספרותית או אמנותית מוקדמת.

לא יהיה זה מפליא אם ילד מסוג זה, שהוריו נתנו לו בעיקר תיאטרוני-בובות, כדי שיוכל להמשיך ולהתענג בכוחות עצמו על החיזיון והמריונטות, יתרגל לראות בתיאטרון מלכתחילה את צורתו המעודנת ביותר של היפה.

זהו סוג של צעצוע שנוטה להכפיל את עצמו כעבור זמן ואשר לגביו אין לי מה להוסיף, מטוב ועד רע. ברצוני לדבר על הצעצוע המדעי. החיסרון העיקרי של צעצועים אלה הוא היותם יקרים. אך הם עשויים לשעשע זמן רב, לפתח במוחו של הילד את הנטייה לאפקטים קסומים ומפתיעים. הסטריאוסקופ שמעניק תלת מימד לתמונה שטוחה נמנה על סוג זה, שקיים כבר שנים אחדות. הפנאקיסטיקופ (phénakisticope) קדום יותר וידוע פחות.⁴ תארו לעצמכם תנועה כלשהי, למשל תרגיל של רקדן או של להטוטן, מחולק ומפורק למספר תנועות; תארו לעצמכם שכל אחת

⁴ צעצוע שנוצר ב-1832 על ידי הממציא ז'וזף פלטו. שמו נגזר מביטוי ביוונית שפירושו 'מאחז עיניים'.

מאותן תנועות – נאמר עשרים תנועות – מיוצגת על ידי דמות שלמה של להטוטן או של רקדן, ושכל הדמויות הללו מצוירות סביב עיגול מקרטון.

חברו עיגול זה וכן עיגול נוסף, מחורץ, בעל עשרים חלונות קטנים ברווחים שווים, על ציר בקצה ידית שבה תאחזו בהם כמו מסך מול האש. עשרים הדמויות הקטנות, המייצגות את תנועתה המפורקת של דמות אחת, משתקפות במראה המוצבת לפניכם.

קבעו את עינכם בגובה החלונות הקטנים, וסובבו במהירות את העיגולים. מהירות הסיבוב תלכד את עשרים החריצים לעיגול אחד שדרכו תשתקפנה לעיניכם במראה עשרים הדמויות המרקדות, דומות לגמרי ומבצעות אותן תנועות בדיוק מדהים. כל דמות קטנה מסתייעת בתשע-עשרה האחרות. היא מסתובבת על העיגול ומהירותה מעלימה אותה; אך במראה המתגלה מבעד לחלון המסתובב, היא ניחת, מבצעת במקום את כל התנועות הפזורות בין עשרים החלונות. מספר התמונות שאפשר ליצור כך הוא אינסופי.

ברצוני לומר עוד משהו על מנהגי הילדים ביחס לצעצועיהם, ועל דעותיהם של ההורים בשאלה מרגשת זו. ישנם הורים שאף פעם אינם חפצים להעניקם. אלה הם אנשים מחמירים, מחמירים יתר על המידה, שלא למדו דבר על הטבע ואשר נוהגים לאמלל את כל הסוככים אותם. אינני יודע מדוע אני מדמיין שהם מסריחים מפרוטסטנטיות. הם אינם מכירים ואינם מאפשרים אמצעים פיוטיים כבילוי זמן. אנשים אלה יתנו ברצון פרנק אחד לעני, בתנאי שייחנק בלחמו, ולעולם יסרבו לתת לו שני סו כדי שירוה את צימאוונו בקברט. כשאני חושב על סוג מסוים של אנשים מחושבים ובלתי-פיוטיים לעילא כגון אלה שגרמו לי סבל רב, אני תמיד חש בשנאה הצובטת ומערערת את עצבי.

הורים אחרים רואים בצעצועים חפצים שנועדו להערצה אילמת! בגדים מסוימים מותר ללבוש רק ביום ראשון, אך עם צעצועים יש להתנהל בצורה אחרת לגמרי! עוד בטרם הספיק ידיד ההורים להניח את המתנה בסינרו של הילד, כבר ממהרת האם החסכנית לקחתה ולשימה בארון, תוך שהוא אומרת: *זה יפה מדי לגילך, תשתמש בזה כשתהייה גדול!* אחד

מידידי נשבע לי שמעולם לא עלה בידו ליהנות מצעצועיו. – וכשגדלתי, הוסיף, היו לי עיסוקים אחרים.

רוב הפעוטות משתוקקים מעל לכל לראות את הנשמה, אחדים מהם – בתום פרק זמן של משחק, אחרים – באופן מיידי. פלישתה המהירה או האיטית יותר של תשוקה זו, היא הגורם לתוחלת חייו הקצרה או הארוכה יותר של הצעצוע. אין בי האומץ לגנות תשוקה ילדית זו: שהיא נטייה מטאפיסית ראשונית. כאשר נטייה זו מוטבעת בשכלו הרך של הילד, היא ממלאת את אצבעותיו ואת ציפורניו בכוח ייחודי. הילד מסתובב, מסובב שוב ושוב את צעצועו, שורט אותו, מטלטל אותו, מטיח אותו כנגד הקירות, זורק אותו על הרצפה. מידי פעם הוא שב להפעיל את תנועותיו המכאניות, לפעמים בכיוון ההפוך. החיים הפלאיים דוממים. הילד, כמו ההמון הצובא על גני הטיולרי, עושה מאמץ עליון. לבסוף הוא פותח את קרביו. הוא החזק יותר. אבל היכן היא הנשמה? כאן מתחילה המבוכה והעצבות.

ישנם אחרים ששוברים את הצעצוע ברגע שהוא ניתן בידיהם, עוד בטרם בחנו אותו, ובאשר אליהם, אני נשבע שאין לי מושג מהו הרגש המסתורי שמפעיל אותם. האם מתוך אמונה טפלה הם שטופי זעם כנגד אותם תפצים נבחרים המחקים את האנושי, או שמא הם מעמידים אותם בפני סוג של מבחן סיבולת⁵ לפני שהם קולטים אותם אל החיים הילדיים?
Puzzling question! –

(תרגמה מצרפתית והעירה: ליאורה בינג-היידקר)

⁵ *épreuve maçonnique* – היכחה בנוסח הבונים החופשיים.